

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Методичні рекомендації
щодо проведення практичної підготовки «Сестринська практика»
здобувачів вищої освіти 3 курсу медичного факультету

Кропивницький – 2024

УДК: 61 : 378.147.88] - 057.87(083.13)

Затверджено в якості методичних рекомендацій для викладачів щодо проведення практичної підготовки «Сестринська практика» здобувачів вищої освіти 3 курсу медичного факультету на засіданні Вченої ради Донецького національного медичного університету МОЗ України (протокол №5 від 19.12.2024 року).

Автори: Єрмолаєва М.В., Чернишова О.Є., Гусєв В.М., Гюльмамєдов П.Ф., Мікрюкова Н.Г., Хапченкова Д.С.

Рецензенти:

1. Кліманський Р.П. – к.мед.н., доцент кафедри хірургічних дисциплін №1, доцент, декан медичного факультету №1
2. Дубина С.О. – к.мед.н., доцент кафедри анатомії людини, фізіології та патологічної фізіології, доцент, декан медичного факультету №2

Методичні рекомендації для викладачів щодо проведення практичної підготовки «Сестринська практика» здобувачів вищої освіти 3 курсу медичного факультету вищих медичних навчальних закладів / М.В. Єрмолаєва, О.Є. Чернишова та ін.: методичні рекомендації. – Кропивницький, 2024. – 20 с.

Видання перше

Методичні рекомендації розроблені для керівників практики від кафедр «Сестринська практика», яку проходять здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 222 «Медицина», 228 «Педіатрія» на базі закладів охорони здоров'я. Відображено мету, задачі і програму практики, матеріали щодо її організації та проведення, зразки необхідної звітної документації. Видання містить методику проведення підсумкового контролю.

Матеріал подано відповідно до Стандартів підготовки магістра за спеціальністю 222 «Медицина», 228 «Педіатрія».

ВСТУП

Сестринська практика є фундаментальним етапом у підготовці майбутніх лікарів. Вона продовжує формувати базові практичні навички та професійні компетенції, які необхідні для подальшої роботи в галузі охорони здоров'я. Її актуальність полягає у забезпеченні якісної медичної допомоги населенню через професійну діяльність медичних працівників середньої ланки, реалізації профілактичних, лікувальних та реабілітаційних заходів у системі охорони здоров'я, розширенні професійних компетенцій та автономності у прийнятті клінічних рішень, забезпеченні холистичного підходу до пацієнта, що включає фізичну, психологічну та соціальну підтримку.

1.Опис освітнього компонента

Відповідно до навчального плану, проходження сестринської практики передбачено у VI семестрі, коли здобувачем освіти набуті відповідні знання з основних базових освітніх компонентів: медичної біології, медичної та біологічної фізики, анатомії людини, фізіології, біоорганічної та біологічної хімії, мікробіології, вірусології та імунології, розпочато вивчення клінічних компонентів – пропедевтики внутрішньої медицини, пропедевтики педіатрії та загальної хірургії, з якими інтегрується програма практики.

У свою чергу, сестринська практика формує засади вивчення здобувачем освіти подальших клінічних компонентів – внутрішньої медицини, педіатрії, хірургії, анестезіології та інтенсивної терапії, що передбачає інтеграцію з цими компонентами «по вертикалі» та формування умінь застосовувати знання з сестринської справи в процесі подальшого навчання та у професійній діяльності.

Засвоєння матеріалу базується на послідовному ознайомленні з особливостями реалізації вказаного обсягу дій у роботі терапевтичних, хірургічних та педіатричних відділень лікарень. Відповідно до цього, програма освітнього компонента структурована на 3 змістовні модулі тривалістю 210 годин, що складає 7 кредитів:

1. Основні обов'язки та професійні дії медичної сестри терапевтичного відділення.
2. Основні обов'язки та професійні дії медичної сестри хірургічного відділення.
3. Основні обов'язки та професійні дії медичної сестри педіатричного відділення.

2. Мета та завдання освітнього компонента

МЕТОЮ викладання освітнього компонента «Сестринська практика» є опанування здобувачем освіти основних прийомів професійної діяльності медичної сестри на основі глибокого знання та розуміння особливостей функціонування організму пацієнта з дотриманням принципів медичної етики та деонтології.

Завданням практики є засвоєння основних теоретичних знань, необхідних для організації комфортних умов перебування хворого у стаціонарі та забезпечення необхідного догляду за ним на всіх етапах лікування, набуття основних практичних навичок з діяльності медичної сестри стаціонару та вмінь визначати й оцінювати загальний стан пацієнта, основні параметри його життєдіяльності та правила забезпечення життєвих потреб організму, формування у здобувачів освіти морально-етичних та деонтологічних якостей при професійному спілкуванні з хворим.

У результаті проходження виробничої лікарської практики здобувач освіти повинен знати:

- основні засади професійної діяльності медичної сестри, основні принципи медичної етики та деонтології у догляді за хворими;
- основні вимоги до організації роботи медичної сестри стаціонарів терапевтичного, хірургічного та педіатричного профілів;
- основні вимоги та етапи дезінфекції, передстерилізаційного очищення та стерилізації інструментарію;
- основні правила підготовки хворого до проведення лабораторних та інструментальних досліджень, у т. ч. особливості їх виконання у дітей різного віку;
- техніку виконання підшкірних, внутрішньом'язових, внутрішньовенних ін'єкцій, у т. ч. особливості їх виконання у дітей різного віку;
- принципи надання першої долікарської допомоги у разі розвитку основних невідкладних станів, при травмах.

Вміти застосовувати знання у практичних ситуаціях:

В умовах терапевтичного та педіатричного стаціонару:

- Демонструвати техніку виконання підшкірних, внутрішньом'язових, внутрішньовенних ін'єкцій, в т.ч. особливості їх виконання у дітей різного віку.
- Демонструвати правила заповнення систем для трансфузії та проведення внутрішньовенних вливань.
- Демонструвати методику і техніку взяття загального аналізу крові, аналізу крові на вміст цукру, для біохімічного та бактеріологічного досліджень.
- Визначати вміст глюкози крові за допомогою глюкометра, кетонів тіла у сечі за допомогою експрес-методу.
- Трактувати основні вимоги до проведення дезінфекції, передстерилізаційного очищення інструментарію, проводити контроль якості передстерилізаційного очищення інструментарію на наявність крові та миючих засобів.
- Демонструвати знання основних етапів стерилізації інструментарію для багаторазового використання.
- Засвоїти основні правила підготовки хворого (в т.ч. хворої дитини) до проведення ендоскопічних досліджень (гастроскопії, ректороманоскопії, колоноскопії), ультразвукового дослідження органів черевної порожнини.
- Демонструвати методику застосування різних способів очищення кишківника.
- Проводити забір калу на наявність гельмінтів, приховану кров, копрограму, дисбактеріоз.
- Демонструвати правила забору сечі для досліджень за методами Зимницького, Нечипоренка, Аддіса-Каковського, Амбурже.
- Методично правильно проводити підготовку зондів, катетерів, кінцевиків до медичних маніпуляцій.
- Трактувати механізми лікувальної дії на організм фізіотерапевтичних процедур (гідротерапевтичних, світлових, електромагнітних), оволодівши знаннями щодо методик їх проведення.
- Демонструвати навички надання першої долікарської допомоги у разі погіршення стану хворого при проведенні фізіотерапевтичних процедур.
- Забезпечувати належну організацію лікувального харчування, в т.ч. дітей різного віку в умовах стаціонару.

В умовах хірургічного стаціонару:

- Демонструвати методи остаточної зупинки кровотечі різними способами.
- Визначати види кровотеч та величину крововтрати.
- Набути навички визначення груп крові та резус-фактора, індивідуальної, резус та біологічної сумісності крові донора і реципієнта.
- Засвоїти процедуру виконання різних видів анестезії та наркозу.
- Демонструвати методику проведення реанімаційних заходів (непрямого масажу серця та штучної вентиляції легень).
- Ідентифікувати пошкодження м'яких тканин, черепа, грудної клітки.
- Демонструвати хірургічну обробку ушкоджених ділянок тіла та догляд за ними.
- Демонструвати техніку накладання різних видів пов'язок та засобів транспортної іммобілізації.
- Організувати заходи по наданню першої допомоги постраждалому з опіком.
- Засвоїти основні клінічні прояви гнійних захворювань м'яких тканин та заходи першої допомоги хворим.
- Демонструвати основні заходи по профілактиці правця, дифтерії, сибірки, газової гангрені.
- Демонструвати правила обробки інфікованих пошкоджень м'яких тканин.

3. Програма освітнього компонента**Змістовий модуль 1. Основні обов'язки та професійні дії медичної сестри терапевтичного відділення*****Тема 1. Морально-етичні та законодавчі засади медсестринства в Україні.******Організація роботи та обов'язки медичної сестри основних структурних підрозділів терапевтичного стаціонару***

Етичні основи сестринської справи. Етичний Кодекс медичної сестри України. Кодекс міжнародної Ради медичних сестер. Клятва Флоренс Найтінгейл. Моральна та правова відповідальність медичної сестри перед суспільством. Гарантії та захист законних прав медичної сестри. Перелік наказів Міністерства охорони здоров'я України, які регламентують діяльність медичної сестри терапевтичного відділення.

Структура та функції терапевтичного стаціонару. Основні підрозділи терапевтичного стаціонару: приймальне відділення, відділення терапевтичного профілю, діагностичні відділення, клінічні лабораторії. Обов'язки медичної сестри основних підрозділів терапевтичного стаціонару. Перелік документації, що ведеться медичною сестрою в різних підрозділах терапевтичного стаціонару. Основні правила зберігання медикаментозних препаратів та інструментарію. Обов'язки медичної сестри щодо підтримання лікувально-охоронного та санітарно-гігієнічного режимів терапевтичного відділення.

Тема 2. Організація роботи медичної сестри терапевтичного стаціонару. Обов'язки і дії постової та маніпуляційної медичної сестри терапевтичного відділення

Організація роботи поста медичної сестри. Документація, що заповнюється постовою сестрою, та правила її ведення. Реєстрація пацієнтів, що надходять до відділення. Термометрія, вимірювання артеріального тиску, дослідження пульсу з внесенням даних до температурного листка. Робота з листком призначень. Правила забезпечення пацієнтів таблетованими та розчинними лікарськими препаратами.

Організація роботи сестри маніпуляційного кабінету. Основна документація маніпуляційного кабінету. Правила зберігання й обліку медикаментозних засобів і

медичного інструментарію у маніпуляційному кабінеті. Виписування, облік і зберігання сильнодіючих, наркотичних та отруйних речовин згідно з чинним наказом.

Методика і техніка взяття загального аналізу крові, аналізу крові щодо вмісту цукру, для біохімічних і бактеріологічних досліджень. Підготовка маніпуляційного стола до роботи. Техніка виконання підшкірних, внутрішньом'язових ін'єкцій. Розрахунок дози розчинного антибіотика. Правила заповнення систем для трансфузії та проведення внутрішньовенних вливань. Основні вимоги до проведення дезінфекції, передстерилізаційного очищення інструментарію. Контроль якості передстерилізаційного очищення інструментарію щодо наявності крові та миючих засобів. Стерилізація інструментарію для багаторазового використання.

Тема 3. Обов'язки медичної сестри по забезпеченню діагностичного процесу у терапевтичному стаціонарі

Основні правила підготовки хворого до проведення гастроскопії, ректороманоскопії, колоноскопії, ультразвукового дослідження органів черевної порожнини. Основні види клізм і правила їх застосування.

Підготовка хворих і необхідного обладнання для взяття калу на яйця гельмінтів, приховану кров, копрограму. Правила взяття сечі для аналізу та дослідження за методиками Зимницького, Нечипоренка, Аддіса – Каковського, їх діагностичне значення. Підготовка та проведення шлункового та дуоденального зондування. Промивання шлунка, способи його виконання, взяття промивних вод для дослідження. Підготовка зондів, катетерів, наконечників до маніпуляцій.

Методика та техніка реєстрації електрокардіограми, фонокардіограми. Найпростіший аналіз їх основних елементів. Ознайомлення з методикою ехокардіографічного дослідження. Проведення досліджень функції зовнішнього дихання. Робота медичної сестри кабінету функціональної діагностики.

Тема 4. Особливості роботи процедурного кабінету терапевтичного відділення та обов'язки медичної сестри щодо їх забезпечення

Організація роботи сестри процедурного кабінету. Правила зберігання медичного інструментарію в процедурному кабінеті. Основні види компресів. Правила накладання зігрівального, холодного, лікувального компресів. Техніка застосування банок, гірчичників, користування грілкою, пузирем із льодом. Обробка та дезінфекція засобів для багаторазового використання. Застосування лікарських п'явок, умови їх зберігання. Правила користування кишеньковим і стаціонарним інгаляторами. Методика і техніка подавання зволоженого кисню та користування кисневою подушкою.

Ознайомлення з проведенням фізіотерапевтичних процедур (гідротерапевтичних, світлових, електромагнітних): методика їх відпускання, наглядання за хворими та надання першої долікарської допомоги у разі погіршення стану хворого при проведенні фізіотерапевтичних процедур (для відпрацювання практичних навичок кафедрою обирається перелік процедур з огляду на можливості клінічної бази виробничої практики).

Підсумковий контроль.

Змістовий модуль II. Основні обов'язки та професійні дії медичної сестри хірургічного відділення

Тема 1. Кровотеча та крововтрата. Переливання крові. Визначення виду і важкості кровотечі і величини крововтрати і методи тимчасової зупинки кровотечі. Практичний алгоритм операції переливання крові. Необхідні умови для проведення інфузійної терапії.

Тема 2. Визначальні реанімаційні заходи при критичних станах в хірургії. Найпростіші види апаратури для наркозу і штучної вентиляції легенів, дефібриляція.

Тема 3. Рани. Туалет і первинна обробка ран. Питання дренивання ран і використання антисептичних препаратів для їх лікування. Питання десмургії при лікуванні ран. Перша медична допомога при закритих пошкодженнях м'яких тканин, черепа, грудної клітини, переломах та вивихах. Основи іммобілізації. Десмургія в травматології. Опіки. Перша медична допомога при опіках, відмороженнях, електротравмі.

Тема 4. Гнійна хірургія. Специфічна хірургічна інфекція. Визначення наявності гострого гнійного запального процесу в організмі хворого і принципи надання першої медичної допомоги. Перша медична допомога і профілактика рідких форм гострої хірургічної інфекції.

Тема 5. Порушення кровообігу та сторонні тіла. Реанімація. Невідкладні заходи при гострому порушенні артеріального та венозного кровообігу в органах та кінцівках і сторонніх тілах в організмі.

Підсумковий контроль.

Змістовий модуль III. Основні обов'язки та професійні дії медичної сестри педіатричного відділення

Тема 1. Особливості деонтології в роботі медичної сестри з дітьми та їх родичами. Законодавчі та нормативні акти, що регламентують роботу медичної сестри педіатричного відділення.

Обов'язки медичної сестри педіатричного відділення. Моральна та правова відповідальність медичної сестри педіатричного відділення перед суспільством. Гарантії та захист законних прав медичної сестри. Особливості взаємовідношень медичної сестри з дітьми та їх родичами.

Тема 2. Організація роботи поста медичної сестри. Медична документація, порядок її ведення. Структура і функції педіатричного стаціонару. Основні обов'язки медичної сестри педіатричного відділення. Організація роботи поста медичної сестри. Документація, що заповнюється постовою сестрою, та правила її ведення. Правила передавання чергувань наступній зміні. Організація роботи сестри маніпуляційного кабінету. Основна документація маніпуляційного кабінету. Правила зберігання та обліку медикаментозних засобів і медичного інструментарію у маніпуляційному кабінеті та на посту. Виписування, облік та зберігання сильнодіючих, наркотичних та отруйних речовин згідно з діючим наказом. Організація роботи сестри процедурного кабінету. Правила зберігання медичного інструментарію в процедурному кабінеті.

Тема 3. Обов'язки та дії постової та маніпуляційної медичної сестри педіатричного відділення. Ресстрація пацієнтів, що поступають у відділення. Заповнення історії хвороби. Термометрія, вимірювання артеріального тиску, дослідження пульсу із внесенням даних до температурного листка. Робота з листком призначення. Правила введення дітям лікарських засобів через рот. Підготовка маніпуляційного стола до роботи. Техніка виконання підшкірних, внутрішньом'язових, внутрішньовенних ін'єкцій. Розрахунок дози антибіотика. Правила заповнення систем для інфузії та проведення внутрішньовенних вливань. Основні вимоги до проведення дезінфекції, передстерилізаційного очищення інструментарію.

Тема 4. Забезпечення лікування та діагностичного процесу у педіатричному стаціонарі. Основні види клізм, методика та правила їх постановки дітям різного віку.

Підготовка хворої дитини та необхідного обладнання для взяття калу на яйця гельмінтів, приховану кров, копрограму. Правила взяття у дітей аналізу сечі для дослідження за методиками Зимницького, Нечипоренка, Аддіса-Каковського, їх діагностичне значення.

Тема 5. Техніка взяття мазків із зів та носа. Правила накладання зігрівального компресу. Техніка застосування гірчичників, користування грілкою, пухирем з льодом. Правила користування кишеньковим та стаціонарним інгаляторами. Методика і техніка подавання дітям зволоженого кисню та користування кисневою подушкою. Промивання шлунка, способи його проведення, взяття промивних вод на дослідження. Підготовка зондів, катетерів, кінцевиків до маніпуляцій.

Тема 6. Обов'язки медсестри по забезпеченню особистої гігієни дітей різного віку та вигодовування дітей першого року життя.

Правила прикладання дітей до грудей при природному вигодовуванні. Техніка годування дитини із пляшечки при штучному вигодовуванні.

Тема 7. Проведення гігієнічної ванни грудній дитині, підмивання дітей, особливості підмивання дівчаток. Техніка промивання очей, прочищення вух та носа, обробка пуповидного залишку новонародженої дитини, закапування крапель у ніс, очі та вуха дитині. Техніка антропометричних вимірювань (зросту, маси, обводів грудей та живота) дітей різного віку.

Підсумковий контроль.

4. Керівництво практикою

Поточна навчальна діяльність здобувачів освіти контролюється *керівниками практики від кафедр – викладачами та керівниками практики від клінічної бази (базовими керівниками).*

У базових лікувальних закладах загальним керівником практики є генеральний директор медичного закладу, безпосереднім керівником - завідувачі профільних відділень або призначені ним лікарі. Керівники практики аналізують роботу здобувачів у відділеннях, враховуючи їх дисципліну (здобувач не повинен мати пропусків днів практики), якість ведення щоденника (опис виконаних маніпуляцій та навичок, тощо) .

Діяльність керівника практики від кафедри:

До початку практики керівник від кафедри повинен:

- ознайомитись із положенням програми (силабусами), методичними рекомендаціями, що стосуються проведення практики;
- провести паспортизацію базової медичної установи;
- отримати у навчально-методичному відділі необхідну документацію (списки здобувачів освіти, методичні рекомендації тощо);

Керівник практики від кафедри контролює виконання практики у відповідності до навчальних програм, виконує наступні види робіт:

- контролює проходження практики кожним здобувачем, його роботу, дисципліну;
- надає методичну допомогу здобувачам освіти, визначає завдання кожному практиканту;

- перевіряє кінцевий рівень засвоєння практичних навичок згідно наявних переліків;
- у щоденнику практики відмічає, які розділи необхідно доопрацювати здобувачеві;
- перевіряє практичні навички біля ліжка хворого;
- перевіряє якість ведення медичної документації;
- підписує щоденники практики здобувача;
- приймає участь у проведенні підсумкового контролю, який запланований програмою з відповідної дисципліни;
- після закінчення практики у триденний термін надає **керівнику практики** від Університету письмовий звіт про результати практики.

Методичне керівництво та підсумковий контроль здійснюють викладачі кафедр ДНМУ. Підсумковий контроль засвоєння змістовного модуля практики відбувається в останній день практичної підготовки. Підсумковий контроль кожного модуля проводиться завідуючим кафедрою разом із викладачами профільної кафедри. Підсумковий контроль засвоєння модуля здійснюється відповідно до нормативних документів додатково за графіком, затвердженим у навчально-методичному відділі.

Керівники практики здобувачів освіти від клінічної бази повинні:

- ознайомитись із програмою (силабусами), методичними рекомендаціями з практики;
- ознайомити здобувачів освіти зі співробітниками відділень, умовами праці (плануванням приміщень, ліжковим фондом, санітарно-гігієнічним режимом, контингентом хворих, тощо);
- контролювати об'єм та рівень оволодіння здобувачами освіти практичних навичок;
- щоденно перевіряти та візувати записи здобувачами у щоденниках практики;
- дати об'єктивну характеристику та оцінити роботу кожного здобувача освіти.

5. Термін проходження практики та її формат

Самостійна робота у профільному відділенні відбувається під час проходження практичної підготовки «Сестринська практика» згідно розкладу навчально-методичного відділу. Тривалість практики (СРС) здобувачів освіти 3 курсу – 15 робочих днів (60 годин). Практика складається з 3 змістовних модулів (внутрішня медицина, хірургія, педіатрія). Тривалість змістовного модуля складає 5 робочих днів, тривалістю робочого дня від 4 до 5 академічних годин. В якості баз виробничої практики можуть виступати відділення обласних, районних і міських лікарень.

6. Юридична відповідальність здобувачів освіти під час проходження практики

Оскільки здобувач під час проходження практики відповідає за доручену роботу, її результати на рівні з штатними працівниками (медична сестра та інші), то він має повністю усвідомлювати правове значення своїх дій і не допускати зі свого боку правопорушень.

Під час практики здобувач повністю підпорядковується правилам внутрішнього трудового розпорядку лікувального закладу. Здобувач освіти повинен знати, що за порушення трудової, навчальної, виробничої дисципліни він несе дисциплінарну відповідальність. До дисциплінарних проступків здобувачів під час практики відносяться: невиконання вказівок і розпоряджень керівників лікувальних закладів, прогули, запізнення, халатне ставлення до своїх обов'язків. Крім того, здобувач-практикант у разі завдання матеріальної шкоди лікувальному закладу несе повну або часткову матеріальну відповідальність, незалежно, чи були застосовані дисциплінарні стягнення. Дисциплінарне стягнення може бути застосоване не пізніше одного місяця з дня його виявлення і не пізніше шести місяців з дня його здійснення (ст. 147, 148 КЗпП України).

Здобувачі освіти при проходженні практики зобов'язані:

- своєчасно прибути на базу практики;
- в повному обсязі виконувати всі завдання, передбачені програмою практики і вказівками її керівників;
- вивчити і суворо дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії;
- виконувати діючі в лікувальній установі правила внутрішнього трудового розпорядку;
- нести відповідальність за доручену роботу, її результати на рівні з штатними працівниками;
- вести щоденник практики, іншу звітну документацію, передбачену програмою практики;
- після закінчення практики подати викладачеві профільної кафедри цифровий звіт про виконання всіх завдань, передбачених програмою, заповнений та завізований щоденник.

7. Перелік вмінь та практичних навичок до підсумкового контролю

З педіатричного профілю:

1. Основні деонтологічні засади роботи медсестри з дітьми та їх родичами.
2. Основні обов'язки медичної сестри педіатричного відділення.
3. Організація роботи поста медичної сестри педіатричного відділення. Документація, що заповнюється постовою сестрою, та правила її ведення. Правила передавання чергувань наступній зміні.
4. Організація роботи медичної сестри маніпуляційного кабінету педіатричного відділення. Основна документація, правила зберігання та обліку медикаментозних засобів і медичного інструментарію.
5. Особливості термометрії, вимірювання артеріального тиску та дослідження пульсу у дітей.
6. Правила введення дітям лікарських засобів через рот.
7. Особливості виконання підшкірних, внутрішньом'язових, внутрішньовенних ін'єкцій дітям.
8. Правила розрахунку дози антибіотика дитині певного віку.
9. Особливості застосування у дітей гірчичників, користування грілкою та пухирем з льодом.
10. Правила взяття у дітей аналізу сечі для дослідження за методиками Зимницького, Нечипоренка, Аддіс-Каковського, їх діагностичне значення.

11. Правила прикладання дітей до грудей при природному вигодовуванні. Техніка годування дитини із пляшечки при штучному вигодовуванні. Техніка змішаного вигодовування дітей.
12. Особливості закапування крапель у ніс, очі та вуха дитини.
13. Методика антропометричних вимірювань (зросту, маси, обводів грудей та живота) дітей різного віку.
14. Методику подавання зволоженого кисню дитині певного віку, користування кишеньковим інгалятором та небулайзером.

З внутрішньої медицини:

1. Організація роботи та обов'язки медичної сестри основних структурних підрозділів терапевтичного стаціонару.
2. Термометрія, вимірювання артеріального тиску, дослідження пульсу із внесенням даних до температурного листка.
3. Організація роботи сестри маніпуляційного кабінету. Правила зберігання та обліку медикаментозних засобів і медичного інструментарію у маніпуляційному кабінеті.
4. Методика і техніка взяття загального аналізу крові, аналізу крові на вміст цукру, на біохімічні та бактеріологічні дослідження.
5. Основні способи парентерального застосування препаратів. Підготовка маніпуляційного стола до роботи. Методика й техніка виконання підшкірних ін'єкцій.
6. Основні способи парентерального застосування препаратів. Підготовка маніпуляційного стола до роботи. Методика й техніка виконання внутрішньом'язових ін'єкцій.
7. Застосування трансфузійних видів лікарських засобів. Методика й техніка виконання внутрішньовенних ін'єкцій.
8. Правила заповнення систем для трансфузії та проведення внутрішньовенних вливань. Основні вимоги до проведення дезінфекції, передстерилізаційного очищення інструментарію.
9. Стерилізація інструментарію для багаторазового використання.
10. Обов'язки медичної сестри по забезпеченню діагностичного процесу у терапевтичному стаціонарі. Основні правила підготовки хворого до проведення гастроскопії, ректороманоскопії, колоноскопії, ультразвукового дослідження органів черевної порожнини.
11. Основні види клізм та правила їх застосування. Підготовка хворих та необхідного обладнання для взяття калу на яйця гельмінтів, приховану кров, копрограму.
12. Правила взяття аналізу сечі для дослідження за методиками Зимницького, Нечипоренка, загального аналізу сечі.
13. Методика і техніка реєстрації електрокардіограми. Аналіз її основних елементів.
14. Особливості роботи процедурного кабінету терапевтичного відділення та обов'язки медичної сестри щодо їх забезпечення. Основні види компресів. Правила накладання зігрівального, холодного, лікувального компресів. Техніка застосування банок, гірчичників.
15. Методика і техніка подавання зволоженого кисню та користування кисневою подушкою. Правила користування кишеньковим та стаціонарним інгаляторами.

З хірургічного профілю:

1. Кровотеча, її види. Методи визначення крововтрати. Визначення стану важкості хворого з гострою крововтратою. Методи тимчасової та остаточної зупинки кровотечі.
2. Групи крові та резус-фактор. Методика визначення груп крові та резус-фактора. Загальні правила переливання крові. Необхідний перелік досліджень, який проводиться перед маніпуляцією.
3. Гемотрансфузія: методика проведення, показання, протипоказання, ускладнення.
4. Види анестезії та обов'язки медичної сестри під час виконання інфільтраційної, провідникової та перидуральної анестезії. Необхідні засоби для виконання інгаляційного наркозу та роль медичної сестри-анестезистки під час виконання даної процедури. Методика проведення ендотрахеального наркозу.
5. Базові реанімаційні заходи: показання, протипоказання, техніка виконання штучної вентиляції легенів та непрямого масажу серця. Методика «BLS».
6. Рана: визначення та класифікація. Первинна хірургічна обробка рани. Види швів. Основні правила їх накладання та зняття.
7. Антисептичні препарати для промивання гнійних ран. Методика промивання дренажних трубок, заміни дренажів хворому з гнійною ранною.
8. Структура чистих і гнійних перев'язочних. Роль медичної сестри в організації санітарно-гігієнічного режиму в гнійній та чистій перев'язочній.
9. Сучасні методи обробки рук хірурга та операційної медичної сестри. Способи та методика обробки операційного поля.
10. Основні інструменти та правила їх підбору для проведення венесекції, трахеостомії, плевральної пункції, первинної хірургічної обробки рани.
11. Десмургія: визначення. Основні типи пов'язок та способи їх накладання. Методики лікування чистих та гнійних операційних ран. Особливості техніки перев'язок.
12. Ушкодження черепа, грудної клітки, кінцівок. Заходи першої медичної допомоги постраждалим із закритими пошкодженнями.
13. Правила транспортування постраждалих із пошкодженнями черепа, грудної клітки, хребтового стовпа, кінцівок. Профілактичні заходи щодо попередження розвитку травматичного шоку, пневмотораксу.
14. Ознаки переломів кісток та вивихів. Надання першої медичної допомоги при переломах. Особливості застосування засобів транспортної іммобілізації. Види шин. Правила накладання гіпсової лангети.
15. Опіки. Методика визначення площі ураження і важкості стану пацієнта з опіком за правилом «дев'яток». Опіковий шок, опікова хвороба: клініка, діагностика, лікування.
16. Відмороження: клініка та перша медична допомога, інфузійна терапія.
17. Гострі гнійні захворювання м'яких тканин (фурункул, карбункул, абсцес, флегмона, панарицій): класифікація, клінічні прояви, лікування.
18. Лікування та профілактика виникнення газової анаеробної інфекції, правцю, дифтерії рани, сибірки. Основні ознаки некрозу, гангрени, виразки, стороннього тіла. Методика обробки некротизованих та виразкових ділянок м'яких тканин.
19. Показання до постановки сечового катетера. Техніка постановки сечового катетера у чоловіків та у жінок. Види уретральних катетерів. Догляд за пацієнтами з уретральним катетером Фоллея.
20. Показання для постановки назогастрального зонду. Техніка постановки назогастрального зонду. Промивання назогастрального зонду.

Після завершення виробничої практики здобувач освіти надає керівнику практики від кафедри:

- оформлений щоденник практики;
- зведений цифровий звіт.

Особистою документацією здобувача є щоденник практики (додаток 1) до якого в хронологічній послідовності він вносить всі дані про проведену роботу: особисто або беручи в ній участь. На основі записів в щоденнику складається підсумковий звіт з кожної дисципліни (додаток 2-4), в якому підсумовується загальна кількість виконаних маніпуляцій, опрацьованих навичок, тощо. Записи про виконану роботу щоденно перевіряються та візуються керівником практики від бази.

Наприкінці кожного з циклів щоденник та цифровий звіт підписується завідувачем профільного відділення, керівниками від бази та керівником практики від кафедри та завіряється печаткою лікувальної установи.

Додаток 1

Зразок щоденника з практичної підготовки «Сестринська практика»

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ **ЩОДЕННИК**

сестринської практики в терапевтичному відділенні (хірургічному, педіатричному)

студента _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

факультету _____ курсу _____ групи _____

Місце проходження
практики: _____

Термін проходження практики : з _____ по _____

Керівник практики від
кафедри: _____
(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник практики від
бази: _____
(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

Завідуючий профільним
відділенням _____
(посада, прізвище, ім'я, по батькові, підпис)

М.П.

Зразок щоденного заповнення змісту виконаної роботи

Дата, час	Зміст виконаної роботи	Виконана навичка
21.02.25 09.00	Методика і техніка реєстрації електрокардіограми. Аналіз її основних елементів	Брав(ла) участь у реєстрації електрокардіограми
09.30	Вимірювання артеріального тиску, дослідження пульсу із внесенням даних до температурного листка. Робота з листком призначень.	Разом із медичною сестрою брав(ла) участь у вимірюванні артеріального тиску,

		пульсу та заносив(ла) показники до листка спостережень
10.00	Методика й техніка виконання внутрішньом'язових ін'єкцій	Приймав(ла) участь у виконанні внутрішньом'язових та підшкірних ін'єкцій
10.30	Правила заповнення систем для трансфузії та проведення внутрішньовенних вливань.	Заповнював(ла) під контролем медичної сестри згідно існуючих правил системи для внутрішньовенних вливань.

Підпис здобувача освіти _____

Підпис старшої медичної сестри _____

Підпис керівника практики від бази _____

8. Контроль навчальних досягнень

Методика та засоби стандартизованого оцінювання поточної освітньої діяльності та підсумкового контролю

Оцінка самостійної практичної роботи здобувачів освіти (СПРС) та підсумковий контроль (ПК) проводяться в останній день практики. ПК приймає комісія у складі завідувача профільної кафедри та її співробітників.

Оцінка за модуль визначається як сума оцінок поточного контролю за змістові модулі (у балах), яка виставляється при оцінюванні практичних навичок відповідно до переліку, визначеного програмою практики.

Максимальна кількість балів, що присвоюється студентам при засвоєнні модуля – 200, в тому числі за поточну діяльність (змістові модулі) – 120 балів (60%), за результатами підсумкового контролю – 80 балів (40%).

Оцінювання індивідуальної роботи здобувача освіти

Бали за індивідуальні завдання нараховуються здобувачеві освіти лише за умов успішного їх виконання та захисту. Звітнім документом з практики є правильно оформлений **щоденник** (додаток 1). Оцінка за індивідуальну самостійну роботу здобувача освіти розраховується як середній бал при засвоєнні всього переліку навичок і вмінь кожного з трьох змістових модулів: внутрішньої медицини, хірургії та педіатрії.

(додатки 2-4). Середнє арифметичне з оцінок змістових модулів конвертується у бали. Загальна сума балів за СПРС коливається від 72 до 120 балів. До підсумкового контролю допускаються здобувачі освіти, які виконали програму практики, мають належно оформлені звітні документи та отримали за поточну діяльність не менше 72 балів.

Критерії оцінювання підсумкового контролю (ПК)

Оцінювання ПК відбувається згідно до Положення про організацію та проведення контрольних заходів, відпрацювання пропущених занять та підвищення рейтингу студентів ДНМУ, введеного в дію Наказом по ДНМУ № 397 від «02» вересня 2019 р.

[Положення про організацію та проведення контрольних заходів, відпрацювання пропущених занять та підвищення рейтингу • Донецький національний медичний університет \(dnmu.edu.ua\)](#)

Оцінка самостійної практичної роботи здобувачів освіти (СПРС) на базах практики та підсумковий контроль (ПК) проводяться в останній день практики.

Підсумковий контроль із захисту практики є стандартизованим і виставляється як середня арифметична оцінка (за 4 бальною системою) із врахуванням наступних етапів:

1) оцінка результатів знань, вмінь і практичних навичок здобувачів освіти на підставі **цифрового звіту** (додаток 2-4);

2) результати оцінювання знань здобувачів освіти під час співбесіди на захисті практики (усне опитування, використання тестів та/або ситуаційних завдань) та демонстрації практичної підготовки.

Регламент проведення ПК передбачає засвоєння та демонстрацію вмінь та навичок відповідно до програми з практики здобувачів освіти 3 курсу з трьох змістових модулів: внутрішньої медицини, хірургії та педіатрії.

Здобувач освіти за результатами ПК отримує три оцінки: з внутрішньої медицини, хірургії, педіатрії. З цих трьох оцінок вираховується середня оцінка за ПК з практики, яка в подальшому конвертується у бали за ПК. Підсумковий контроль вважається зарахованим, якщо студент набрав не менше 60% від максимальної суми балів за ПК (тобто, не менше 48 балів, ця кількість балів ECTS дорівнює сумі традиційних оцінок «3»).

Шкала відповідності оцінок

Отриманий результат у 200-бальній шкалі конвертується в традиційну чотириохвальну систему та систему ECTS за наступною таблицею:

Оцінка у 200-бальній системі	Оцінка у традиційній чотириохвальній шкалі	Оцінка у системі ECTS
180-200	5	A
164-179	4	B
150-163		C
135-149	3	D
120-134		E
<120	2	FX

Додаток 2

ЦИФРОВИЙ ЗВІТ про виконану під час сестринської практики роботу в обсязі обов'язків медичної сестри терапевтичного відділення (СРС)

Здобувач освіти _____ 3 курсу медичного факультету № _____, групи _____ на базі м/л № _____ міста _____

1.

№ з/п	Зміст практичної підготовки	Кількість маніпуляцій	бали
1.	Заповнення медичної документації терапевтичного відділення, ведення якої належить до обов'язків медичної сестри	1-3-5	3-5
2.	Термометрія, вимірювання артеріального тиску, дослідження пульсу із внесенням даних до температурного листка. Робота з листком призначень.	5-7-10	3-5
3.	Методика і техніка взяття загального аналізу крові, аналізу крові на вміст цукру, на біохімічні та бактеріологічні дослідження.	1-2-3	3-5
4.	Основні способи парентерального застосування препаратів. Підготовка маніпуляційного стола до роботи. Методика й техніка виконання підшкірних, ін'єкцій	1-3-5	3-5
5.	Основні способи парентерального застосування препаратів. Підготовка маніпуляційного стола до роботи. Методика й техніка виконання внутрішньом'язових ін'єкцій	1-3-5	3-5
6.	Застосування трансфузійних видів лікарських засобів. Методика й техніка виконання внутрішньовенних ін'єкцій	1-2-3	3-5
7.	Правила заповнення систем для трансфузії та проведення внутрішньовенних вливань.	1-2-3	3-5
8.	Основні правила підготовки хворого до проведення гастроскопії, ректороманоскопії, колоноскопії, ультразвукового дослідження органів черевної порожнини.	1-3-5	3-5
9.	Методика і техніка реєстрації електрокардіограми. Аналіз її основних елементів	4-6-8	3-5
10.	Основні види компресів. Техніка застосування банок, гірчичників, користування грілкою, пухирем з льодом.	1-2-3	3-5
Всього			72-120

Додаток 3

ЦИФРОВИЙ ЗВІТ ПРО ВИКОНАНУ ПІД ЧАС СЕСТРИНСЬКОЇ ПРАКТИКИ РОБОТУ В ОБ'ЄЗІ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ ХІРУРГІЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ (СРС)

Здобувач освіти _____ з курсу медичного факультету № _____, групи
_____ на базі м/л № _____ міста _____

№ з/п	Зміст практичної підготовки	Кількість маніпуляцій	бали
1.	Вимірювання артеріального тиску	2-4-6	3-5
2.	Тимчасова зупинка кровотечі (тиснуча пов'язка, ін.)	2-4-6	3-5
3.	Остаточна зупинка кровотечі. Тампонада рани: техніка проведення та підбір матеріалів. Накладання фіксуючого матеріалу під час кровотечі.	1-2-3	3-5
4.	Визначення групи крові та резус-фактору	1-2-3	3-5
5.	Проба на сумісність за групою крові. Визначення реакції несумісності та подальші дії.	1-2-3	3-5
6.	Проба на сумісність за резус-фактором. Дії в разі позитивної реакції несумісності.	1-2-3	3-5

7.	Біологічна проба. Контроль біологічної проби. Спостереження за станом пацієнта: симптоми реакції несумісності. Рішення про подальше переливання або припинення процедури.	1-2-3	3-5
8.	Техніка переливання крові. Підготовка до процедури: перевірка донорської крові. Використання системи для переливання: налаштування крапельниці. Моніторинг стану пацієнта під час переливання.	1-2-3	3-5
9.	Первинна хірургічна обробка ран. Вміння проведення та підготовки при первинній хірургічній обробці ран. Дезінфекція рани: підбір антисептичних засобів. Підготовка пацієнта до видалення сторонніх тіл: правила очищення рани. Підготовка інструментарію для накладання первинних швів або тампонади.	1-2-3	3-5
10	Вторинна хірургічна обробка ран. Оцінка загоєння: візуальна оцінка, очищення від гною. Ревізія рани: забір на чутливість. Підготовка оперативного поля.	2-4-6	3-5
11.	Накладання пов'язок. Прості пов'язки: типи та методи накладання (кругова, спіральна, спіральна пов'язка з перегинами, хрестоподібна пов'язка, повзуча пов'язка.). Складні пов'язки: "черепашка," "восьмикутна", "Дезо" для суглобів, вуздечкова пов'язка, колосоподібна пов'язка. Участь та алгоритми проведення іммобілізаційних пов'язок: гіпсові, пластикові та шини.	2-4-6	3-5
12.	Транспортна іммобілізація. Іммобілізація верхніх кінцівок: застосування шини, ортезів. Іммобілізація нижніх кінцівок: фіксація від стегна, до стопи. Транспортування хворого: основні правила.	2-4-6	3-5
13	Організація першої допомоги при опіках, відмороженнях та електротравмі. Опіки: охолодження, стерильні пов'язки. Відмороження: поступове відігрівання, накладання теплоізоляційної пов'язки. Електротравма: зупинка дії струму, реанімаційні заходи.	1-2-3	3-5
14	Першої допомога при гнійній інфекції. Очищення рани: дезінфекція, видалення ексудату. Використання дренажів, показання до встановлення. Елементи перев'язки з антисептичними мазями.	1-2-3	3-5
15.	Методи профілактики та першої допомоги специфічної інфекції. Профілактика: вакцинація, засоби захисту. Анти-бактеріальна терапія, вибір препаратів. Екстрена профілактика (при контакті з інфікованим матеріалом).	1-2-3	3-5
16.	Штучне дихання рот до рота, рот до носу. Техніка виконання рот-до-рота. Техніка рот-до-носу, випадки застосування. Моніторинг стану пацієнта: визначення ефективності.	1-2-3	3-5
17	Проведення штучного дихання за допомогою мішка Амбу та апаратне застосування дефібрилятора. Використання мішка Амбу: правила вентиляції. Підключення та налаштування дефібрилятора: дози розрядів. Спостереження за результатами реанімації.	1-2-3	3-5
18	Перша допомога при порушеннях кровообігу. Оцінка дихання та пульсу: швидка діагностика. Масаж серця: зовнішній непрямий масаж. Підтримка артеріального тиску: введення медикаментів	1-2-3	3-5

19	Перша допомога при чужорідних тілах в організмі. Чужорідні тіла в очах, дихальних шляхах. Чужорідні тіла у шлунково-кишковому тракті: підтримка пацієнта. Транспортування до спеціаліста для видалення.	1-2-3	3-5
20	Методи введення лікарських препаратів у хірургічній практиці.	2-4-6	3-5
Всього			72-120

Додаток 4

ЦИФРОВИЙ ЗВІТ про виконану під час сестринської практики роботу в обов'язкі обов'язків медичної сестри педіатричного відділення (СРС)

Здобувач освіти _____ З курсу медичного факультету № _____, групи _____ на базі м/л № _____ міста _____

№ з/п	Зміст практичної підготовки	Кількість маніпуляцій	бали
1.	Оформлення медичної документації профільного відділення	1-3-5	3-5
2.	Визначення життєво-важливих показників організму хворої дитини: вимірювання артеріального тиску, дослідження пульсу, термометрія, дослідження функції зовнішнього дихання	2-4-6	3-5
3.	Забезпечення пацієнтів лікарськими засобами згідно листа призначень. Техніка введення лікарських засобів дітям через рот	2-4-6	3-5
4.	Проведення обліку медикаментозних засобів в маніпуляційному кабінеті педіатричного відділення	1-3-5	3-5
5.	Виконання підшкірних та внутрішньом'язових ін'єкцій	1-3-5	3-5
6.	Виконання внутрішньовенних ін'єкцій та інфузій	1-3-5	3-5
7.	Взяття мазків із зівя та носа у хворих дітей	1-3-5	3-5
8.	Взяття калу та сечі на різні види дослідження у дітей	1-3-5	3-5
9.	Засвоєння техніки подавання зволоженого кисню дітям	1-3-5	3-5
10.	Засвоєння техніки закапування крапель в очі, вуха, ніс	1-3-5	3-5
11.	Засвоєння техніки проведення туалету очей, вух, носа та обробки пуповинного залишку	1-3-5	3-5
12.	Закапування крапель у ніс, вуха, очі	2-4-6	3-5
13.	Техніка виконання очисної, сифонної клізм, ознайомлення із застосуванням лікарської, масляної, крапельної та гіпертонічної клізм	1-3-5	3-5
14.	Користування підкладним судном та сечоприймачем, ознайомлення із застосуванням газовивідної трубки	1-3-5	3-5
15.	Проведення гігієнічних процедур з догляду за шкірою та слизовими оболонками. Профілактика пролежнів	1-3-5	3-5
Всього			72-120

9. Рекомендована література

Основна

1. Догляд за хворими і медична маніпуляційна техніка: : навч. посібник/ Л.С.Савка, Л.І.Разінкова, О.І.Коцар: за ред. Л.М. Ковальчука, О.В.Кононова – 4-е вид. - К.: ВСВ «Медицина», 2019. – 600 с.
2. Загальна практика — сімейна медицина: у 3 книгах. Книга 1. Організація первинної медичної допомоги: підручник / Л.С. Бабінець, Л.В. Андріюк, В.І. Величко та ін.- К.: ВСВ «Медицина», 2023. – 448 с.
3. Єпішин А.В. Пропедевтика внутрішніх хвороб з доглядом за терапевтичними хворими: підручник. – Тернопіль: ТНМУ «Укрмедкнига», 2020. – 766.
4. Капусник В., Лісовий В., Ольховська Л. Основи медсестринства. – К.: ВСВ «Медицина», 2018. – 912 с.
5. Касевич Н.М. Основи медсестринства в модулях: навч. посібник. – 3-є вид. випр. - К.: ВСВ «Медицина», 2019. – 480 с.
6. Медсестринство у внутрішній медицині / Шегедин М. Б., Безкоровайна У. Ю., Дацко Л. П. та ін.: підручник для ВНМЗ I-IV рів. - Вінниця: видавництво «Нова книга», 2020. - 224с.
7. Основні обов'язки та професійні дії медичної сестри терапевтичного відділення: навч. посібник для викл. та студ. / Сиволап В.В., Лукашенко Л.В., Олійник О.І. та ін. – Запоріжжя, 2017. – 112 с.
8. Пасечко Н., Ярема Н., Мартинюк Л. Практичний посібник з внутрішньої медицини. - К.: ВСВ «Медицина», 2019. – 432 с.
9. Практичний посібник з внутрішньої медицини /за ред. проф. Н.В. Пасечко. - 2-е вид. випр. - К.: видавництво «Підручник», 2019. – 304 с.
10. Практикум с курсу «Сестринська справа у терапевтичному стаціонарі» /укладачі: Т.В.Ащеулова, О.М.Ковальова, І.В.Ситіна. – Харків: ХНМУ, 2018. – 41 с.
11. Сабадишин Р. О., Маркович О. В. Теоретичні і практичні основи процесу сестринського догляду за пацієнтами: навчальний посібник для ВНМЗ I-III рів: - Вінниця: видавництво «Нова книга», 2020. -240 с.
12. Сакевич В.Д., Казаков Ю.М., Трибрат Т.А. Методологія алгоритмів виконання практичних навичок з основ медсестринства: навч.-метод. прсіб. – К.: видавництво «Магнолія 2006», 2022. – 156 с.
13. Сестринська справа: підручник /Н.М.Касевич, І.О.Петряшев, В.В.Сліпченко та ін., за ред. В.І.Литвиненка. – 3-є вид. випр. - К.: ВСВ «Медицина», 2017. – 816 с.
14. Стасишин О., Стасюк В., І.Бандура Медсестринство у внутрішній медицині. – 6-е вид. випр. - К.: ВСВ «Медицина», 2023. – 565 с.
15. Медсестринство в педіатрії: підручник / В.С. Тарасюк, Г.Г. Титаренко, І.В. Паламар та ін.; за ред. В.С. Тарасюка. — 2-е вид. — К. : ВСВ «Медицина», 2021. — 336 с.
16. Основи догляду за хірургічними хворими: навчально-методичний посібник для студентів ВНМЗ IV рівня акредитації / Шумейко І.А., Лігоненко О.В., Чорна І.О., Зубаха А.Б., Дігтяр І.І., Стороженко О.В. - Полтава, 2015. - 160 с.

Допоміжна

1. Дронов О.І. , Сипливий В.О., Ковальська І.О., Скомаровський О.А., Крючина Є.А. Курс лекцій з загальної хірургії: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. мед. закл. III-IV рівнів акредитації – Вид. 2-ге, доп. – К.:, 2011. – 487 с.

2. Пропедевтическая педиатрия. Учебник для студентов высших медицинских учебных заведений/Под ред. В.Г. Майданника.- Винница: Нова книга, 2017.-888 с.
3. Волосовець О.П., Маркевич В.Е., Тарасова І.В., Лобода А.М. Неонатологія: навч.-метод. посіб. – Суми : СумДУ, 2011. – 214 с.

1. Додаткові інформаційні ресурси

- 1.Офіційний веб-сайт ДНМУ <https://dnmu.edu.ua/praktyka/>
- 2.Національна бібліотека імені В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>
- 3.Центр тестування при Міністерстві охорони здоров'я України
<https://www.testcentr.org.ua/uk/>